

BARBARA BARANIAK
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

100-LECIE URODZIN TADEUSZA W. NOWACKIEGO PRÓBĄ REMINISCENCJI STANU WIEDZY O ŻYCIU, PRACY I DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ PROFESORA

Wstęp

100-lecie urodzin Tadeusza W. Nowackiego to doskonała okazja do ponownego spojrzenia na życie, pracę i twórczość naukową profesora. Było ono długie, bo trwało 98 lat, naznaczone równie długą, ponad 78-letnią pracą zawodową, wypełniającą życie profesora do ostatnich jego dni, do których końca cieszył się dobrym zdrowiem i – jak zawsze – emanował znakomitą kondycją psychiczną i intelektualną. Dr Katarzyna Klimkowska, uczestnicząca w Letniej Szkole Młodych Pedagogów w Kazimierzu Dolnym, wspomina jego wywód o mistrzostwie naukowym oraz odwiedziny w szpitalu w Puławach (w dniach bezpośrednio po wypadku), kiedy to profesor martwił się sprawami naukowymi – pytał o studentów, którzy piszą u niego prace magisterskie, mówił o swoich przedsięwzięciach naukowych. Owe zdarzenia to świadectwo niezłomności ducha oraz trwałej wiary w ideały i wartości humanizmu. Wielkość prof. Nowackiego polegała również na łączeniu profesorskiej powagi z niezwykle skromnością. Każdy z nim kontakt wzbogacał moralnie, uczył szacunku wobec drugiego człowieka i odpowiedzialności za własne czyny. Życie i twórczość śp. Tadeusza Nowackiego stanowią będą dla nas ważny testament i drogowskaz przy wyznaczaniu osobistych ścieżek rozwoju. Przywołane słowa pokazują, iż pamięć o profesorze jest wciąż trwała, dlatego zasadne jest ukazywanie znanych i nieznanymi faktów z jego życia, pracy i twórczości naukowej, celem ich poznawania oraz odkrywania dalszych nowych interesujących i inspirujących zdarzeń z życia profesora Tadeusza W. Nowackiego, czemu służy niniejszy artykuł, będący próbą reminiscencji stanu wiedzy o postaci profesora.

Mało znane fakty z życia oświetlone autobiografią wspomnieniową

Drukowanych biogramów profesora Tadeusza W. Nowackiego jest szesnaście¹, a wliczając laudacje z okazji uzyskania tytułu doktora Honoris Causa Akademii Bydgoskiej² i Uniwersytetu im. M. Dragomanowa w Kijowie oraz wzbogacony życiorys profesora zamieszczony w księdze pamiątkowej z okazji 95 lat życia, prawie dwadzieścia. Jednak ważne miejsce w najnowszych badaniach nad życiem, pracą zawodową i dokonaniem mają również wspomnienia prof. Nowackiego³.

Dom rodzinny a kształtowanie postaw profesora

Wspomnienia prof. T.W. Nowackiego⁴ wydano po raz pierwszy w 2008 roku. Przedstawił w nich swoich rodziców: matka była córką sekretarza Sądu w Szydłowie, ojciec specjalizował się w tapicerstwie i pracował najpierw w teatrzykach warszawskich, a następnie w Łodzi. Wkrótce 4-osobowa rodzina Nowackich (prof. miał siostrę) na skutek utraty pracy przez ojca popadła w kłopoty finansowe. Z pomocą pospieszył dziadek prof., który ofiarował Nowackim znaczną sumę wygraną na loterii. Niestety, przepadła – pożyczona nieodpowiedzialnemu krewnemu, który miał otworzyć pralnię (w czym, być może, Nowacki upatrywał źródło dochodów dla swojej rodziny). Prof. Nowacki pisze też o swoich krewnych. Jak wielu Polaków i jego rodzinę dotknęła konieczność emigracji. Brat ojca, Edward, osiedlił się w Brazylii; drugi brat, Jan, został w 1919 r. wywieziony do Taszkientu. Rodowód pokazuje „korzenie” patriotyzmu profesora, stąd jego zaangażowanie w Ruch Zetowy (określenie Ruch Zetowy dotyczy stowarzyszeń i związków, w których zetowcy wykonywali rozmaite funkcje). Była to Organizacja Młodzieży Narodowej, później Związek Młodzieży Demokratycznej i inne, szczegółowo opisane przez profesora w pracy: *ZET w walce o niepodległość i budowę państwa*. Credo zetowców brzmiało:

„Sprawiedliwość polityczna,
Sprawiedliwość społeczną,
Sprawiedliwość narodową”⁵.

Celem sprawiedliwości politycznej była niepodległa i suwerenna Polska, bowiem – zdaniem profesora – tylko takie państwo realizuje kulturę i dążenia społeczeństwa, związane z polskimi tradycjami i tąż kulturą.

¹ *Jubileusz 95 lat życia Tadeusza W. Nowackiego*, red. B. Baraniak, Warszawa–Radom 2008, s. 296–297.

² T.W. Nowacki Doktor Honoris Causa Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2004.

³ T.W. Nowacki, *Wspomnienia*, [w:] *Jubileusz 95 lat życia...*, dz. cyt., s. 181–251.

⁴ Tamże, s. 173–246.

⁵ Tamże, s. 204.

Życie rodzinne miało istotny wpływ na profesora, już od najmłodszych lat zainteresowanego czytelnictwem, poezją, literaturą, udziałem w kółkach dramatycznych⁶, kontaktem z przyrodą. Była to doskonała odskocznia od szarej łódzkiej rzeczywistości z okresu jego dzieciństwa i wczesnej młodości. Mimo zaznanej tu biedy, Łódź zawsze była dla profesora ukochanym miastem. Tu, już po wojnie, zetknął się m.in. z Eugeniuszem Dembowskiem – ekonomistą, zafascynowanym procesem twórczym pracy. Dembowski był wówczas dyrektorem Instytutu Przemysłowo-Rzemieślniczego i chętnie pomógł prof. Nowackiemu odnowić powojenne kontakty zawodowe. Dzięki niemu profesor objął stanowisko naczelnika wydziału kształcenia, reanimował Pedagogium, kierowane przez Jana Bardeckiego, a następnie z prof. Natalią Gąsiorowską, prof. Józefem Chałasińskim i dr Tadeuszem Kupczyńskim brał udział w organizacji Katedry Pedagogiki Uniwersytetu Łódzkiego. Kontakty z Dembowskiem uświadomiły profesorowi moc tzw. „sił partyjnych przeciwników”, które doprowadziły do likwidacji Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Praktycznej, powstałej na bazie Instytutu Rzemieślniczo-Przemysłowego, placówki będącej dziełem życia Dembowskiego. Podobny, a może i bardziej wymowny los spotkał później Nowackiego, kiedy przyszło mu wysłuchać słów jednego z sekretarzy partyjnych, komunikującego o „działaniach niesprzyjających marksizmowi”, co oznaczało problemy z zatrudnieniem oraz kontaktami naukowymi⁷.

Można z całą pewnością powiedzieć, iż dom rodzinny, jego tradycje i preferowane tu wartości, chociażby stosunek ojca do „religii, którą szanował i trzymał się zasad dekalogu”⁸, a także jego oddanie dla rodziny, pełnienie roli głowy i żywiciela⁹, wywarły znaczący wpływ na profesora, podobnie jak trudne warunki materialne miały wpływ na poglądy, które wyłożył w księdze poświęconej Zetowi¹⁰. Zagadnienia te można poznać szerzej dzięki autobiograficznym wspomnieniom, których cz. I profesor zaprezentował w Księdze Pamiątkowej przygotowanej pod redakcją naukową piszącej, a zatytułowanej *Jubileusz 95 lat życia Tadeusza W. Nowackiego*. Tam również nawiązał do swojej edukacji. Prześledźmy jej etapy.

⁶ Tamże, s. 157–200.

⁷ *Pedagodzy o sobie i pedagogice*, red. A. Bogaj, S.M. Kwiatkowski, M. Szymański, Warszawa 2003, s. 123–139.

⁸ Tamże, s. 181.

⁹ Tamże, s. 182.

¹⁰ *ZET w walce o niepodległość i budowę państwa. Szkice i wspomnienia*, red. T.W. Nowacki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

**Edukacja szkolna i akademicka u podstaw rozwoju
aktywności poznawczych i twórczych profesora
oraz fascynacji autorytetami naukowymi**

Jako czteroletnie dziecko uczęszczał do przedszkola prowadzonego przez siostry zakonne, tak zwanej ochronki¹¹. Po jej likwidacji edukacja prof. Nowackiego miała swobodny charakter. Szybko opanował sztukę pisania i czytania, wcześniej – pod okiem rodziców – zaczął korzystać ze zbiorów biblioteki publicznej. Jako 6-latek zaczął naukę w I klasie. Czytanie było jego pasją. „Połykał” powieści m.in. Karola Maya, Henryka Sienkiewicza, Józefa Ignacego Kraśzewskiego, Teodora Tomasa Jeża czy Stefana Żeromskiego, a owo „zanurzenie w literaturze” profesor określił „wejściem w inną rzeczywistość”. Był to okres I wojny światowej, a Łódź pozostawała pod administracją niemiecką. Poza kultem książki i jej rolą w tworzeniu wewnętrznego świata, dzieciństwo – zwłaszcza okres wojny – profesor wspomina jako tragiczny okres, naznaczony walką o byt i przetrwanie. Inne wspomnienia – z czasu nauki w Publicznej Szkole Powszecznej, którą ukończył w 1927 r., a następnie w Państwowym Gimnazjum im. Stanisława Staszica w Zgierzu ukończonym w 1933 r. – to świadectwo pogłębiania edukacji nie tylko w zakresie literatury, ale także języków obcych, w tym francuskiego i niemieckiego, czego wyrazem stały się tłumaczenia na język polski m.in. *Pieśni o dzwonie* Friedricha Schillera, którą profesor uznał jako utwór o kreacjonizmie człowieka. Dostrzeżona tak wcześnie potęga kreacjonizmu zaowocowała jego upowszechnieniem również w teorii pedagogiki pracy, częstym odwoływaniem się do jego źródeł i uznaniem kreacjonizmu za warunek przemian. Analizując na przestrzeni wieków sposób opanowywania sił wytwórczych oraz pozyskiwania i wytwarzania coraz to nowych materiałów, profesor uznał kreacjonizm za główny czynnik, decydujący o postępie technicznym, warunkach pracy, życia i rozwoju współczesnych społeczeństw. Człowiek musi się wciąż uczyć, a wiedza wypracowana na przestrzeni dziejów ludzkości odegrała i wciąż odgrywa znaczącą rolę w przechodzeniu od natury do kultury i budowaniu nowoczesnego społeczeństwa. Aktywność twórcza człowieka ma miejsce nie tylko w sferze artystycznej. Nie jest obca również konstruktorom, technologom, innowatorom, czy naukowcom, co profesor opisał w swoich późniejszych pracach¹². Uważał twórczość za najważniejszą cechę gatunkową człowieka, która mieści w sobie wszystkie drobniejsze i węższe działania, np. racjonalizatorstwo, wynalazczość, czy modną ostatnio transgresję, czyli przekraczanie dotychczasowych granic ludzkich możliwości. Cecha ta pozwala człowiekowi odejść od tradycyjnego bytu i stać się kreatorem siebie i własnego świata – cywilizacji materialnej i kultury duchowej. Człowiek taki ma poważny stosunek do świata i szuka w nim własnego miejsca, tworząc nowe zjawiska dostosowane do okoliczności i pozio-

¹¹ T.W. Nowacki, *Wspomnienia...*, dz. cyt., s. 182.

¹² T.W. Nowacki, *Praca i wychowanie*, Warszawa 1980, s. 46–50.

mu technicznego oraz sił natury. Zdolności twórcze tkwią w każdym człowieku, trzeba je sobie uświadomić i celowo rozwijać. Człowiek tworzący – *homo creator* – potrafi doskonalić narzędzia i maszyny, czego efektem są korzyści ekonomiczne, m.in. skrócenie czasu pracy, zmniejszenie wysiłku fizycznego. Nowe sposoby pracy poprawiają warunki i środowisko pracy człowieka, zmniejszają zapylenie, hałas, wibracje, które towarzyszą prostym, prymitywnym technologiom. Przyczyniają się do pokonywania zmęczenia psychicznego, zwiększenia wydajności oraz efektywności pracy i produkcji. Człowiek nie tylko dominuje nad maszyną, ale staje się twórcą przemian cywilizacyjnych, na co zwracał uwagę również kardynał Stefan Wyszyński, uważając że praca człowieka jako istoty rozumnej będzie miała dwa następujące cele:

- udoskonalanie rzeczy,
- udoskonalanie człowieka pracującego¹³.

Jest to punkt wyjścia dla postępu społeczno-gospodarczego i moralno-religijnego oraz dla podniesienia kultury świata. Wszystkie te aspekty profesor dostrzegł w Norwidowskiej filozofii pracy, której poświęcił tekst pt. *Filozofia pracy Cypriana Kamila Norwida*, przypisując wierszom o pracy wybitne miejsce w twórczości romantycznego poety, uznając, że odrzucił on romantyczną apoteozę czynu, majestatyczną wizję państwa oraz prometeizm buntu i walki, na rzecz pracy i zaangażowania, powszechnej edukacji jako podstawy umacniania narodu¹⁴. Norwid postrzegał pracę jako zasadniczy motor rozwoju historii oraz jako czynnik doskonalący rozwój jednostki, ale tylko wówczas, gdy nie jest mechanicznym bezrefleksyjnym działaniem i gdy opiera się na wolności, akcentując w ten sposób duchowe doskonalenie oraz refleksję aksjologiczną. Ważne stają się wartości realizowane w działaniu „wiecznego człowieka”, dla którego podstawą aktywności jest dążenie do prawdy. Koresponduje ono z patriotyzmem i sprawiedliwością. Wyraźnie widać, że profesor wydobył z twórczości Norwida idee głoszone później przez ZET.

Kolejny wątek Norwidowskiej twórczości, dotyczący filozofii pracy, która pasjonowała profesora, to aktywność człowieka polegająca na dostrzeganiu w wytworach pracy piękna, co jest tożsame z zaangażowaniem emocjonalnym¹⁵, dzięki czemu człowiek może się realizować w pracy, a tym samym zbliżyć do ideału człowieczeństwa¹⁶. Problem ten Tadeusz W. Nowacki uznał za jeden z kluczowych dla pedagoga pracy oraz psychologa pracy – których – poza nurtem czynnościowym pracy zawodowej – interesuje również osobowość zawodowa, czyli zakres wiedzy o cechach człowieka pracującego. Są one ważne w wykonywaniu pracy zawodowej, a przejawiają się w kształtowaniu dążeń człowieka do sukcesu, inicjatyw podejmowanych w pracy, starannie realizowanych zadań,

¹³ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, Warszawa 1991, s. 20.

¹⁴ T.W. Nowacki, *Filozofia pracy Cypriana Kamila Norwida*, „Pedagogika Pracy”, nr 45, 2002.

¹⁵ Tamże, s. 20.

¹⁶ Por. S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, Warszawa 1991.

zaangażowania itp. Te ważne elementy osobowości zawodowej¹⁷ pozwalają postrzegać pracę w kategoriach wartości i nadawać jej sens, wyzwalać twórczość¹⁸. T. Nowacki dowiódł, że działalność człowieka określona mianem pracy twórczej ma miejsce nie tylko w sferze artystycznej, ale także technicznej, naukowej, ekonomicznej. Efekty tej pracy to udoskonalone narzędzia i maszyny. Konsekwencją twórczego wkładu konstruktora, projektanta, technologa w proces pracy jest zmiana jej charakteru, co wymusza na pracowniku potrzebę podwyższania kwalifikacji, niezbędnych w nowoczesnej pracy zawodowej. Ziemia przestaje być traktowana jako źródło utrzymania i miejsce pracy (jak w społeczeństwie agrarnym) czy wydobywania i przetwarzania dóbr (jak w społeczeństwie industrialnym). Współczesne społeczeństwo postindustrialne, nazywane również społeczeństwem wiedzy, interesuje głównie zdobywanie i przetwarzanie wiedzy. Doskonalenie procesu pracy dzięki twórczej postawie człowieka sprawiło, że współczesnego pedagoga pracy interesuje nie tylko „doskonalenie rzeczy i nadawanie materii nowych wartości, nowej użyteczności, doskonałości”¹⁹, ale wskazywanie i dowodzenie, że jest to dzieło człowieka jako istoty wciąż poszukującej, która uznaje, iż dzięki uczestnictwu w doskonaleniu pracy i wnoszeniu do niej wątków twórczych, człowiek „wypełnia swą rozumną naturę” (tamże) tj. „przez pracę poznaje w pełni siebie. I dopiero dzięki temu może oddziaływać na materię w sposób celowy i użyteczny sobie”²⁰. Dzieje się to przede wszystkim dzięki „dyspozycjom psychicznym – rozumowi i woli – bo siły fizyczne tu już nie wystarczają”, a „rozum i wola uważane są za główne władze duszy ludzkiej”²¹. Ich pochwałę opisuje *Księga Mądrości* „Ty mądrością uzbroiłeś człowieka, aby panował nad istotami stworzonymi przez Ciebie”, „czyniąc człowieka królem na ziemi”, a ziemię ujarzmieniem, tzn. „podporządkowaniem”. Człowiek zatem poprzez pracę nie tylko panuje nad naturą, którą wciąż przystosowuje do nowych potrzeb. Ważne jest również jego „ureczywistnienie się w procesie pracy”²². Istota tych słów sprowadza się do przenoszenia posiadanych kwalifikacji uważanych za dobro człowieka na wytwarzany wyrób, który jest nowym dobrem powstałym dzięki pracy człowieka i jego myśli, która produkt unowocześniła i przystosowała do aktualnej rzeczywistości. Nowoczesny produkt to efekt wykorzystania rozumu, dzięki czemu następuje ureczywistnianie się człowieka w procesie pracy. Nowe pomysły, narzędzia, technologie to kolejne etapy postępu cywilizacyjnego, dokonującego się na ziemi dzięki człowiekowi coraz śmielej realizującemu oba cele pracy określone przez kard. Stefana Wyszyńskiego, tj. udoskonalanie rzeczy oraz samego siebie.

¹⁷ T.W. Nowacki, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 24–31.

¹⁸ T.W. Nowacki, *Praca...*, dz. cyt., s. 46–50.

¹⁹ S. Wyszyński, *Duch...*, dz. cyt., s. 20.

²⁰ Tamże, s. 21.

²¹ *Pismo Święte, Księga Rodzaju, Stary Testament*, 2000, s. 6.

²² Jan Paweł II, 1981, 1996.

Wróćmy do kolejnych osiągnięć prof. Nowackiego jako ucznia gimnazjum. Jest to przekład utworu Heinricha Heinego *Die Walfahrt nach Kevlaar* opublikowany w „Filomacie”, znakomitym piśmie ogólnokrajowym dla młodzieży²³ oraz niewydane tłumaczenie powieści sensacyjnej Wilhelma Hauffa *Śpiewaczka*. Prace translatorskie nie tylko rozwijały lingwistyczne zainteresowania profesora, ale w przyszłości przyczyniły się do umiędzynarodowienia pedagogiki pracy, m.in. dzięki kontaktom z prof. dr Hermannem Schmidtem, które przybliżył w osobistych listach kierowanych do profesora²⁴ oraz opisując trud współpracy profesora z Federalnym Instytutem Kształcenia Zawodowego – Bundesinstitut für Berufsbildung²⁵.

Latom nauki szkolnej profesora towarzyszył również Stanisław Staszic – patron gimnazjum, do którego uczęszczał. Oświeceniowy działacz miał wielkie zasługi w tworzeniu nowoczesnego systemu oświaty i rozwoju nauki w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (Kongresowym). Jego osoba zafascynowała profesora już podczas nauki na tyle²⁶, że w 2006 roku²⁷ napisał: „jako uczeń gimnazjum przeczytałem *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego i Przestrogi Polski*. Zostałem porażony analizą społeczną i polityczną rozpraw. Miałem uczucie, jakbym zbliżył się do płonącej lawy (...). Wielki patriota płonący miłością do ziemi polskiej, do ludzi i ich kultury. W tym były źródła olbrzymiej energii i pracowitości (...). Można powiedzieć, iż wielki humanista czuje głęboki związek z ziemią i społeczeństwem, w którym się urodził, i poświęca swój czas dla ulepszania życia społecznego.”. Może dlatego większość postrzega prof. Tadeusza W. Nowackiego jako wielkiego humanistę²⁸, człowieka niezwykle ciekawego świata – już od dzieciństwa²⁹, zawsze przyjaznego innym ludziom, niekwestionowany autorytet w wielu dziedzinach. Inne określenia profesora to nestor, a także fenomen³⁰ nie tylko pedagogiki pracy, a na te tytuły zasłużył charakterystycznym dla siebie podejściem do badanych problemów naukowych, postrzeganie ich horyzontalnego wymiaru, przez co znakomicie wpisał się w środowisko naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, gdzie w roku 1933 – jako stypendysta – rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym, ukończone w 1937 r. stop-

²³ T.W. Nowacki, *Wspomnienia...*, dz. cyt., s. 187.

²⁴ Listy Gratulacje dla Profesora T.W. Nowackiego, [w:] *Jubileusz 95 lat życia...*, dz. cyt., s. 9–12.

²⁵ H. Schmidt, *Polski kolega przelamuje lody – o początkach międzynarodowej współpracy Federalnego Instytutu Kształcenia Zawodowego*, [w:] *Jubileusz 95 lat życia...*, dz. cyt., s. 47–51.

²⁶ H. Mazurek, *Profesor Tadeusz Nowacki – zarys biograficzny z okazji jubileuszu*. „Pedagogika Pracy”, nr 43, 2003.

²⁷ T.W. Nowacki, *Uwagi do działalności Staszica*, „Rozprawy z dziejów oświaty”, t. XLV, 2006.

²⁸ T. Lewowicki, *Humanista i idee humanizmu spełnione w pedagogice pracy*, [w:] *Pedagogika pracy w kontekście integracji europejskiej*, red. Z. Wiatrowski, U. Jeruszka, H. Bednarczyk, Warszawa 2003, s. 23.

²⁹ T.W. Nowacki, *Wspomnienia...*, dz. cyt., s. 181.

³⁰ B. Baraniak, *Od manualizmu do współczesnej pedagogiki pracy*, Warszawa 2009, s. 6.

niem magistra za pracę pt. *Rozwój świadomości dziecka robotniczego w Łodzi*³¹. Edukację na tym Uniwersytecie profesor ocenił po latach jako miejsce spotkania pracowników naukowych dużego formatu, m.in. Władysława Heinricha, biologa Emila Godlewskiego, językoznawcy Kazimierza Nitscha, historyka literatury Stanisława Pignonia, historyka wychowania Stanisława Kota, a także Stefana Szumana i Zygmunta Mysłakowskiego³². Odwołanie się do powyższych autorytetów naukowych oraz nawiązywanie do idei Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej³³ i jej patriotycznych prądów, bliskich poglądom społecznym, patriotycznym i obywatelskim S. Staszica, wywarły ogromną rolę w określeniu konieczności wychowania „nowego człowieka, traktującego pracę jako służbę społeczną. Idealem Polaka miał być obywatel – pracownik, o silnych podstawach moralnych, przenoszący dobro społeczne nad swoje prywatne zyski”³⁴. Tą drogą wykreowany został personalistyczny wymiar przedmiotu pedagogiki pracy. Właśnie w badaniu myśli S. Staszica K. Bartnicka upatruje podstawy precyzowania się poglądów profesora Tadeusza W. Nowackiego jako twórcy pedagogiki pracy³⁵. Badania nad myślą Stanisława Staszica profesor rozpoczął wraz z przyszłą żoną Marią, z.d. Majerek, a do znaczących prac zaliczane są *Stanisław Staszic. Pisma i wypowiedzi pedagogiczne* oraz *Materiały do działalności Stanisława Staszica*, których szczegółową charakterystykę z oceną i znaczeniem dla przyszłej teorii pedagogiki pracy podjęła K. Bartnicka, stwierdzając, iż dobór i analiza tekstów źródłowych przynosi zaszczyt T. Nowackiemu, a dwa tomy źródeł o Staszicu są „wciąż obecne i niezastąpione w obiegu naukowym, mają nieprzemijającą wartość nie tylko dla pedagogów, historyków wychowania, polskiej myśli pedagogicznej, ale także dla wszystkich historyków w Polsce”³⁶.

Zróznicowany charakter pracy profesora naznaczony latami przedwojennymi, wojennymi i powojennymi, zwieńczony pracą naukową skupioną wokół pedagogiki pracy

Kontakty i bliska współpraca z autorytetami naukowymi podczas studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim, jak po latach wyraził się profesor o swoich nauczycielach akademickich w wywiadzie³⁷, sprawiły, że skorzystał z propozycji swego mistrza – profesora Zygmunta Mysłakowskiego i w 1937 r. podjął pracę

³¹ Z. Wiatrowski, *95 lat życia i 70 lat pracy naukowo-dydaktycznej profesora Tadeusza W. Nowackiego*, [w:] *Jubileusz 95 lat życia...*, dz. cyt., s. 17.

³² *Pedagodzy o sobie...*, dz. cyt., s. 124.

³³ *ZET w walce o niepodległość i budowę państwa...*, dz. cyt., s. 445.

³⁴ Tamże, s. 460.

³⁵ K. Bartnicka, *Profesor Tadeusz W. Nowacki jako badacz myśli Stanisława Staszica o szkolnictwie*, [w:] *Jubileusz 95 lat życia...*, dz. cyt., s. 106.

³⁶ Tamże, s. 122.

³⁷ *Pedagodzy o sobie...*, dz. cyt., s. 124.

w charakterze asystenta w katedrze Pedagogiki Ogólnej, a od roku akademickiego 1938/39 przeszedł do pracy w Państwowym Pedagogium w Łodzi, gdzie pod kierunkiem prof. Mysłakowskiego rozpoczął pisanie pracy doktorskiej na temat *Samopoczucie dziecka przewlekle chorego*, którą ukończył w czasie wakacji 1939 r.

Wojna przerwała początki pracowitego i twórczego życia zawodowego profesora. Najpierw podjął tułaczą drogę do stryja we Lwowie, gdzie na mocy zaozobnego wyroku NKWD został skazany wraz z siostrą i przyszlą żoną, Marią, na dożywocie w obozie pracy w Kumie Republiki Maryjskiej³⁸. Próba ucieczki zakończyła się fiaskiem i utratą rzeczy osobistych, tzw. stryjowskiego wyposażenia³⁹. Prof. Nowacki został skierowany do pracy w charakterze drwala. Za pracę otrzymywał pajok, czyli 700 gramów ciężkiego, wilgotnego, czarnego chleba. Uwolnienie z obozu w Kumie nastąpiło na mocy umowy premiera Władysława Sikorskiego z rządem ZSRR, a otrzymane tzw. „udostowierienie” umożliwiło wybór miejsca zamieszkania – „mieszczitelstwa”, z wykluczeniem miast rządowych i stref przygranicznych. Profesor wraz z towarzyszącymi mu kobietami – siostrą i poślubioną w obozie Marią Majerek wybrał na „mieszczitelstwa” Taszkient, gdzie kiedyś żył zesłany jego stryj. Kolejnym był Makat na wybrzeżu Morza Kaspijskiego, coraz bliżej Polski.

Na tym kończą się wspomnienia Tadeusza W. Nowackiego, a kulisy dotarcia profesora do Polski zna tylko Zygmunt Wiatrowski, najbliższy współpracownik naukowy, później zaprzyjaźniony z rodziną profesora. Po powrocie z żoną do Krakowa profesor rozpoczął działalność konspiracyjną w Związku Odrodzenia Rzeczypospolitej. Tu urodził się im syn – Jacek. Wkrótce prof. Nowacki został aresztowany przez gestapo, a następnie osadzony w więzieniu na Montelupich. Po uwolnieniu ukrywał się na Kielecczyźnie, gdzie prowadził tajne nauczanie. Po wyzwoleniu udał się do Lublina, gdzie jako delegat PKWN został wysłany do Łodzi, a następnie do Warszawy. Tam wykorzystał łódzkie doświadczenia w organizacji Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego i powołaniu w niej Wydziału Agronomii Społecznej i Studium Pedagogicznego dla Nauczycieli Szkół Zawodowych, która funkcjonuje w obecnej Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego do dziś. W obu jednostkach uczelni rolniczej profesor pełnił funkcje kierownicze – dziekana i dyrektora Studium⁴⁰.

O kolejnych etapach życia profesora dowiadujemy się ze źródeł, z których m.in. możemy wyczytać, iż trudny dla profesora okres relegowania z pracy w Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego skończył się wraz z podjęciem pracy w Centralnym Urzędzie Szkolnictwa Zawodowego w 1950 roku. Można z całą odpowiedzialnością powiedzieć, iż pracą w CUSZ profesor rozpoczął dalszy etap tworzenia pedagogiki pracy. W CUSZ profesor zajął się nie tylko

³⁸ Tamże, s. 18.

³⁹ T.W. Nowacki, *Wspomnienia...*, dz. cyt., s. 235.

⁴⁰ *Pedagodzy o sobie...*, dz. cyt., s. 123–139.

organizacją powojennego szkolnictwa zawodowego, ale także wprowadzaniem nowej subdyscypliny pedagogicznej, powołanej w 1972 r. i nazwanej pedagogiką pracy, której warstwę naukową uzupełnił, pracując w Instytucie Pedagogiki, a udoskonalał, pracując w powołanym w 1972 r. Instytucie Kształcenia Zawodowego, a następnie, jako emerytowany profesor, najpierw w Wyższej Szkole Pedagogicznej TWP w Warszawie, a w ostatnich latach życia na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej.

Opis miejsc pracy i charakter powierzanych zadań i funkcji zawodowych pokazuje, iż marzeniem profesora była praca naukowa, w czym utwierdza już sam wybór Uniwersytetu Jagiellońskiego jako pierwszego miejsca zatrudnienia. Asystentura u profesora Z. Mysłakowskiego potwierdziła zainteresowanie profesora charakterem pracy. Zapewne stanowiłaby ona świetne miejsce dla rozwoju naukowego i zawodowego profesora, gdyby nie wybuch wojny. Ta skazała go wraz z najbliższymi na zesłanie, pobyt w łagrze i ciężką, niewolniczą pracę. Dlatego w późniejszych wywodach naukowych rozgraniczał pojęcie pracy w ogóle od pracy zawodowej. Swe marzenia o pracy naukowej w powojennej rzeczywistości profesor zaczął realizować, pracując w CUSZ, pisząc m.in. prace: *Szkolnictwo zawodowe w nowej Polsce* (1947), *Zadania kształcenia zawodowego* (1947), *Zadania kształcenia dorosłych* (1948), a także publikując prace nad dorobkiem Stanisława Staszica, świadczące o wszechstronności profesora, która ujawniła się w pełni dzięki podjęciu zatrudnienia w Instytucie Pedagogiki na ul. Górczewskiej 8. Było to w 1954 r., w czym pomocne okazały się kontakty profesora z wybitnymi uczonymi, m.in. profesorem Tadeuszem Kotarbińskim i profesorem Wincentym Okoniem. W Instytucie Pedagogiki prof. najpierw kierował Zakładem Kształcenia Politechnicznego, a od 1963 roku Zakładem Kształcenia Zawodowego. Równocześnie sprawował funkcję wicedyrektora Instytutu. Okres pracy zawodowej i naukowej Tadeusza W. Nowackiego w Instytucie należy uznać za niezwykle owocny i twórczy. Powstało wtedy około 325 różnych opracowań naukowych, profesor wypromował ponad 40 doktorów oraz napisał rekomendacje naukowe na kolejne stopnie i tytuły naukowe dla kilkunastu doktorów i docentów.

Prof. Nowacki opublikował: *Przewodnik encyklopedyczny. Zawody i specjalności szkolnictwa zawodowego* (1973), *Opracowania metodyczne. Wskazówki dla autorów* (1973), *Dydaktyka doskonalenia zawodowego* (1976), *Teoretyczne podstawy opracowań metodycznych* (1976), *Podstawy dydaktyki zawodowej* (1971), *Metodologia pedagogiki pracy* (red.) (1978), *Praca i wychowanie* (1980), *Kształcenie i doskonalenie pracowników. Zarys andragogiki pracy* (1983).

Pracy profesora na Górczewskiej towarzyszyło powołanie Ogólnopolskiego Seminarium Pedagogiki Pracy, które potem zastąpił Instytut Kształcenia Zawodowego działający w okresie 1968–1984, czyli ponad 15 lat. Wyszła stąd większość, bo 38 z 45 promocji doktorskich pod kierunkiem naukowym profesora. Instytut stał się kuźnią kształcenia szerokiego zaplecza naukowego, powiązanego

z różnymi uczelniami, instytutami, placówkami oświatowymi, w tym ze szkołami zawodowymi. Instytut Kształcenia Zawodowego stanowi również znakomite miejsce dla kontynuacji badań podjętych w Instytucie Pedagogiki nad rozwojem nie tylko kształcenia zawodowego, ale także teorii pedagogiki pracy, w czym niebagatelną rolę miała kontynuacja działalności Ogólnopolskiego Seminarium Pedagogiki Pracy.

Teorię pedagogiki pracy profesor rozwijał do ostatnich chwil życia, wzbogacając ją licznymi publikacjami naukowymi. Był już wówczas emerytowanym pracownikiem naukowym, a działalność twórczą łączył z pracą etatową na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS, a wcześniej – w WSP TWP. Przejście profesora na emeryturę w 1983 r. otworzyło kolejny twórczy okres w jego życiu. Powstały znaczące dla teorii pedagogiki pracy pozycje, jak książka: *Wychowanie młodego robotnika* (1986), w której podjął problem kształcenia zawodowego i jego relacji z kształceniem ogólnym. Pogląd swój określa mianem tzw. trzeciego stanowiska, wyodrębniając kształcenie podstawowe, zawodowe i właściwe ogólne. Dwa ostatnie uważa za sposób dojścia do kwalifikacji zawodowych, przy czym to pierwsze realizuje drogę bezpośrednią, a to drugie – drogę pośrednią, wiodącą przez szkoły policealne lub wyższe, z wykorzystaniem podbudowy ogólnokształcącej połączonej z indywidualnymi zainteresowaniami i zdolnościami ucznia. Tym samym porządkuje kształcenie zawodowe, zaliczając do niego studia wyższe, jako jedno z miejsc kształtowania kwalifikacji zawodowych na najwyższym poziomie. Inne publikacje to: *ZET w walce o niepodległość i budowę państwa* (1996), *Nowy słownik pedagogiki pracy* (współautorstwo: K. Korabiowska-Nowacka, B. Baraniak), *Zawodoznawstwo* (dwa wydania 1999–2001), *Pracowite życie Heleny Snopczyńskiej* (2002), *Podstawy dydaktyki pracy* (współautorstwo U. Jeruszka), *Leksykon Pedagogiki Pracy* (2004), *Tworząca ręka* (2005), *Świat marzeń* (2010).

Wraz z przejściem na emeryturę profesor podjął pracę dydaktyczno-naukową, najpierw w Wyższej Szkole Pedagogicznej Towarzystwa Powszechnego, gdzie pracował od 1996 do 2010 r. Powołał tam Zakład Pedagogiki Pracy i wypromował ponad 200 dyplomantów na poziomie licencjackim i magisterskim. Od 2009 roku podjął pracę na Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej, gdzie znacząco podniósł prestiż pedagogicznego środowiska tej uczelni oraz dał impuls do wzmożenia pracy naukowej, dydaktycznej i wychowawczej. Był uwielbiany przez studentów, którzy garnęli się na jego seminaria. W lipcu 2011 roku, czyli dwa miesiące przed śmiercią, wypromował około 50 magistrów. Do ostatnich chwil życia profesor poświęcał się też własnej twórczości piśmienniczej, wydając *Świat marzeń*⁴¹, swoiste i osobiste studium ludzkich dążeń, warunku niezbędnego dla odczuwania szczęścia, ważnego dla rozwoju człowieka. Wydawnictwo UMCS wydało w 2011 roku ostatnią pracę profesora pt. *Młodość tworzy historię*.

⁴¹ Zob. T.W. Nowacki, *Świat marzeń*, Lublin 2010.

*Zwycięska walka młodzieży o szkołę polską 1901–1917*⁴², w której profesor sięgnął do swego patriotycznego credo, ukazując wielostronność osobowości, którą jednak najpełniej zrealizował w pedagogice pracy i jej przedmiocie badań, w tym w jego personalistycznym wymiarze, będącym punktem wyjścia do teorii tej subdyscypliny.

Ten ogromny dorobek naukowy w całości wpisuje się w nurt pedagogiki pracy – subdyscypliny powołanej przez profesora, której koncepcję prezentują wciąż aktualne obszary problemowe pedagogiki pracy, do dzisiaj nie tylko cytowane, ale wciąż stanowiące punkt wyjścia większości badań. Oto one:

- cele kształcenia i ich analiza w powiązaniu z przemianami kultury, gospodarki i rynku pracy;
- podział pracy i wyodrębnianie zawodów oraz opracowywanie charakterystyk zawodowych;
- kryteria doboru treści kształcenia dostosowanych do kierunków i poziomów kształcenia zawodowego;
- podstawowe zagadnienia wychowawcze związane z kształtowaniem osobowości zawodowej i etyki zawodowej;
- metodyka kształcenia i doskonalenia zawodowego oraz podstawy dydaktyki zawodowej;
- badania i materiały zawodoznawcze dla celów orientacji i poradnictwa zawodowego;
- doksztalcenie i doskonalenie zawodowe w ścisłym powiązaniu z zakładem pracy;
- warunki materialne realizacji kształcenia i doskonalenia zawodowego;
- kontrola i ocena wyników kształcenia zawodowego oraz badanie przydatności zawodowej;
- zagadnienia pedeutologiczne⁴³.

Stan wiedzy i badań w każdym z tych obszarów profesor szczegółowo opisał w większości wyżej przywołanych prac, podobnie jak czynili to i wciąż czynią teoretycy pedagogiki pracy, m.in. S. Kaczor⁴⁴, S.M. Kwiatkowski⁴⁵, R. Gerlach⁴⁶, również prezentując działową strukturę pedagogiki pracy, opisaną kształceniem przedzawodowym, prozawodowym, zawodowym i ustawicznym, a B. Baraniak

⁴² Zob. T.W. Nowacki, *Młodzież tworzy historię. Zwycięska walka młodzieży o szkołę polską 1901–1917*, Lublin 2011.

⁴³ T.W. Nowacki, *Organizacja i zadania Instytutu Kształcenia Zawodowego*, Warszawa 1973; T.W. Nowacki, red. *Metodologia pedagogiki pracy*, Warszawa 1978; T.W. Nowacki, *Pedagogika pracy*, [w:] *Pedagogika pracy – problematyka i przegląd badań*, red. T.W. Nowacki, Warszawa 1982.

⁴⁴ S. Kaczor, *Pedagogika pracy w rozwoju*, „Pedagogika Pracy”, nr 41, 2002.

⁴⁵ S.M. Kwiatkowski, *Nowe zadania Zespołu Problemowego Pedagogiki Pracy KNP PAN*, „Pedagogika Pracy”, nr 41, 2002.

⁴⁶ R. Gerlach, *Perspektywy rozwoju pedagogiki pracy w kontekście przemian społeczno-gospodarczych i edukacyjnych*, „Pedagogika Pracy”, nr 41, 2002.

upowszechnia edukacyjny model pedagogiki pracy, wyodrębniając edukację przedzawodową, prozawodową i zawodową⁴⁷. Zarówno dziesięć obszarów badawczych pedagogiki pracy, jak i struktura działowa tej subdyscypliny wciąż jest doskonałą okazją do spojrzenia na nowo na człowieka – jego edukację i pracę, czyniąc większość tych zagadnień wciąż aktualnymi, pomimo nowych realiów życia. To sprawia, iż pedagogika pracy jest wciąż żywą i dynamicznie rozwijającą się subdyscypliną, mającą liczne grono współczesnych badaczy, zainteresowanych poradnictwem zawodowym, kwalifikacjami i kompetencjami, problematyką bezrobocia, grup defaworyzowanych, wolontariatem itp. Podstawy teoretyczne stworzone przez profesora i rozwinięte w ciągu czterdziestu lat pracy naukowej zaowocowały licznymi teoriami, do których można zaliczyć m.in. filozoficzno-humanistyczne teorie pracy człowieka, teorie całościowego rozwoju człowieka, teorie wychowania przez pracę, do pracy i w procesie pracy, teorię kształcenia zawodowego, teorie kwalifikacji i kompetencji zawodowych, teorię kształcenia ustawicznego dorosłych, teorię orientacji, poradnictwa i doradztwa zawodowego, teorię kariery zawodowej⁴⁸ oraz teorię programów kształcenia zawodowego⁴⁹, dzięki którym pedagogika pracy została istotnie wzmocniona od strony teoretycznej. Podobny wymiar mają zbiory słownikowo-leksykalne⁵⁰, dzięki którym pedagogika pracy dopracowała się silnego i stabilnego układu pojęciowego, co stanowi dobry punkt wyjścia do wielu aktualnie podejmowanych rozważań i badań naukowych, których miejscem jest szeroko pojęta gospodarka wolnorynkowa.

Zakończenie

Podjęta próba przybliżenia osoby profesora pokazuje go jako otwartego i życzliwego Uczzonego i Człowieka, o nadzwyczaj komunikatywnym sposobie prowadzenia rozmów, reprezentującego bezpretensjonalną postawę oraz rzadko spotykaną kulturę intelektualną i osobistą. Przymioty te kształtowane były już od zarania w domu rodzinnym i pozwoliły mu przetrwać wiele trudnych chwil. Starał się zawsze mieć nadzieję na nastanie lepszych dni i czasów. Trudy życia profesora lepiej pozwalają nam poznać jego autobiograficzne wspomnienia, któ-

⁴⁷ B. Baraniak, *Edukacja w przygotowaniu człowieka do pracy zawodowej*, Warszawa 2008; B. Baraniak, *Współczesna pedagogika pracy z perspektywy edukacji, pracy i badań*, Warszawa 2010.

⁴⁸ Z. Wiatrowski, *Podstawowe teorie w obszarze pedagogiki pracy*, [w:] *Pedagogika pracy w perspektywie dyskursu o przyszłości*, red. R. Gerlach, Bydgoszcz 2010, s. 33.

⁴⁹ B. Baraniak, *Programy kształcenia zawodowego. Teoria, metodologia, aplikacje*, Warszawa 2001; B. Baraniak, *Rekonstrukcja teorii programów kształcenia zawodowego*, [w:] *Pedagogika pracy – tradycja i wyzwania współczesności*, red. S.M. Kwiatkowski, Warszawa–Radom 2012.

⁵⁰ E. Goźlińska, F. Szlosek, *Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego*, Radom 1997; T. Nowacki, K. Korabiowska-Nowacka, B. Baraniak, *Nowy Słownik Pedagogiki Pracy*, Warszawa 2000; T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004.

re pokazują kształtowanie się wielu zainteresowań i osobistego stosunku do wielu problemów. Szkoda, iż najbardziej twórczego okresu z życia profesora, czyli jego pracy zawodowej i naukowej, nie możemy oświetlić jego osobistą refleksją. Rękopisy profesora z tego okresu są już niedostępne.

Śmierć profesora i jego ogromna spuścizna staje się najnowszym polem badawczym historyków, w tym historyków wychowania, których dokonania pozwolą jeszcze pełniej poznać i docenić osobę profesora nie tylko jako twórcy pedagogiki pracy, ale Wielkiego Człowieka, Uczonego, Humanisty, Znamienitego Pedagoga i Wychowawcy, czyli CZŁOWIEKA, jakiego współczesne czasy potrzebują, wspaniałego Autorytetu, którym był, wciąż jest i na zawsze pozostanie prof. Tadeusz W. Nowacki.

Barbara Baraniak

100-LECIE URODZIN TADEUSZA W. NOWACKIEGO PRÓBĄ REMINISCENCJI STANU WIEDZY O ŻYCIU, PRACY I DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ PROFESORA

Streszczenie

100-lecie urodzin Tadeusza W. Nowackiego to doskonała okazja do ponownego spojrzenia na życie, pracę i twórczość naukową profesora. Było ono długie, bo trwało 98 lat, naznaczone równie długą, ponad 78-letnią pracą zawodową, wypełniającą życie profesora do ostatnich dni. Jego wielkość polegała na łączeniu profesorskiej powagi z niezwykłą skromnością. Każdy z nim kontakt wzbogacał moralnie, uczył szacunku wobec drugiego człowieka i odpowiedzialności za własne czyny. Życie i twórczość śp. Tadeusza Nowackiego stanowiąc będą dla nas ważny testament i drogowskaz przy wyznaczaniu osobistych ścieżek rozwoju.

Słowa kluczowe: 100-lecie urodzin Tadeusza W. Nowackiego, życie Tadeusza W. Nowackiego, praca Tadeusza W. Nowackiego, twórczość Tadeusza W. Nowackiego.

Барбара Бараняк

СТОРИЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТАДЕУША НОВАЦЬКОГО: СПРОБА СПОГАДІВ ПРО ЙОГО ЖИТТЯ, ПРАЦЮ Й НАУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Резюме

Сторіччя від дня народження Тадеуша Новацького – то слушний привід придивитися до його життя, праці й наукової творчості. Це було довге життя, бо тривало 98 років, з них понад 78 (аж до своїх останніх днів) він присвятив професійній праці. Його велич полягала у поєднанні професорської ґрунтовності з надзвичайною скромністю. Кожен контакт із ним збагачував морально, навчав поважати іншу лю-

дину й бути відповідальним за власні вчинки. Життя і творчість Тадеуша Новацького становитимуть для нас заповіт і дороговказ при визначенні особистих шляхів розвитку.

Ключові слова: сторіччя від дня народження Тадеуша Новацького, життя Тадеуша Новацького, праця Тадеуша Новацького, творчість Тадеуша Новацького.

Barbara Baraniak

**THE CENTENARY OF TADEUSZ W. NOWACKI'S BIRTHDAY AS
AN ATTEMPT TO REMINISCE, WHAT WE KNOW ABOUT THE
PROFESSOR'S LIFE, WORK AND SCIENTIFIC ACTIVITY.**

Summary

The Centenary of Tadeusz W. Nowacki's birthday is an excellent opportunity to look at the professor's life, work and scientific activity. The period is extensive because it lasted 98 years and consisted of an equally long lasting 78 years of occupational work. Each contact with him was precious, he taught people how to respect others and to take responsibility for every action. The life and work of Tadeusz W. Nowacki will be an important clue for everyone who marks out ways of personal development.

Keywords: centenary of Tadeusz W. Nowacki's birthday, Tadeusz W. Nowacki's life, Tadeusz W. Nowacki's work, Tadeusz W. Nowacki's activity.